

Közelítések a női spiritualitás feltárásához

Személyiségfejlődés-modell egy ikonográfiai vizsgálat alapján

Magyarország társadalma több mint ezer éve a keresztény hit szellemi világának közegében, eszmei, gondolati, kultúrendszerében, Nyugat és Kelet közötti kapocsként hordozza azt a felhalmozódott emberi tudást, tapasztalatot, amely a legfontosabb, lényegi ismeretekre, az emberi lét alapkérdéseire vonatkozik, s e tudásnak vannak nemileg meghatározott elemei.

Ezek az alapkérdések: a létezés célja, az emberi élet értelme, az ember küldetése e világban s ennek transzcendens háttere. Kutatásomban e kérdések a nőre összpontosítva merülnek fel, ahogyan a megszületett és öröklődő válaszok is nőiek. Az ősi asszonyi tudás és ennek megkelesztelése, a mi kultúránkban továbbalakult változata hat jelenünkre, és reményem szerint a továbbiakban is utat mutat.

Az évszázadok óta nemzedékről nemzedékre átadott keresztény női bölcsesség spirituális tartalmát szeretném meghatározni – ennek megközelítésére sajátos kutatási módszert kerestem, illetve alakítottam ki, amely keresztény szakrális terek ikonográfiájának női szempontú vizsgálatán alapszik.

Előzetes feltevésem, hogy létezik egy keresztény közvetítésben ránk maradt, ősi gyökerű női hagyomány, amely tájékozódni segít az emberi élet, közelebről a női élet útvesztőjében, és ez a hagyomány elérhetően-megérthetően jelen van ma is.

E spirituális női hagyomány megközelítésére vállalkoztam a csíkmenasági¹ Szeplőtelen Fo-

gantatás katolikus templom ikonográfiai vizsgálata segítségével.

A SZAKRÁLIS TÉRBE KÖDÖLT SPIRITUÁLIS TANÍTÁS

A nemileg meghatározott keresztény spiritualitás kutatására ezt megelőzően egy más irányba tettem kísérletet. *Guba Andrással* közösen megvizsgáltunk egy körülbelül hétszázötven éve működő magyar katolikus férfimonostort, illetve templomát. Ez a kutatás a jelen tanulmány tematikájának mintegy ellenpróbája volt.

A vizsgálat tárgya akkor a jászói² premontrei apátság volt, különös tekintettel templomára, illetve annak ikonográfiai programjára.³ Kutatási eredményeink lelkesítőek voltak: a templom ikonográfiai vizsgálatából kiindulva bebizonyosodott, hogy létezik és leírható az a férfispiritualitás, férfibeavatás, amelyet a keresztény szerzetesi hagyomány ismer és folyamatosan átad, és e tanításnak egyik átadási-megőrzési módja a szakrális épületek ikonográfiai tartalma.

Nem szövegeket, nem tanítást vizsgáltunk, hanem vizuális világot, a szakrális térben megjelenő képi tanítást. Ennek sok tudatos rétege van, de mögötte megjelennek nem tudatos tartalmak is, amelyek azonban ugyanolyan fontosak az adott közösség számára. Ezek a nem tudatosított, esetlegesen a reflexió határain kívül eső elemek nem ellentétesek a kifejezett-tudatosított tartalmakkal, hanem azokon alapulva bontakoznak ki; a szimbólumok, összefüggé-

¹ Armaseni, Hargita megye. A templom különösen sok szakrális női ábrázolásával tűnik ki, közülük a falfestmények a XV. század és a XVII. század között keletkeztek, a jelenlegi oltár a XIX. századból való. ■ ² Jasov, Kassa vidéki járás, Szlovákia ■ ³ Guba A. – Tornay K.: A jászói premontrei templom ikonográfiája mint a férfibeavatás szakrális megjelenése. *Keresztény Szó*, 2011/5–6. E tanulmány egy részlete: A szerzetesi férfibeavatás – a jászói premontrei templom ikonográfiája. *Sapientiana*, 2011/1., 90–112. Átdolgozott, bővített változat: Guba András: A férfibeavatás szakrális megjelenése – a jászói premontrei templomban. *Embertárs*, 2011/2., 182–189.

sek, arányok által a szent térben jelen lévő személyre magától értődően ható, de pontosan nehezen tudatosítható valóságokban ragadhatók meg.

Szemléletünk két különböző terület tapasztalatából kap megerősítést. Az egyik a szupervíziós munka sajátja: az „itt és most”-ban feltáruló valóság (ez az általam is gyakorolt szupervíziós megközelítésre is jellemző), a másik a műalkotás létének sajátos volta, a műalkotás „működése”.

A JELEN HATALMA

A szupervízió szemléletmódja a jelenre összpontosít: a reflektív rálátás, belátás, döntés és változás, a szupervízió célja a jelenben valósulhat meg. A gondolatmenetnek van egyfajta történetisége, a megértés azonban a jelen pillanatban zajlik, és annak mintegy a kitágulásában közelíthető meg, a jelenre (arra, *ami van*⁴) való figyelemmel.⁵

Tulajdonképpen ezt a megközelítésmódot vittem át az ikonográfiailag leírt szakrális tér minél intenzívebb megnyílásának lehetővé tételére. A jelenben zajló párbeszéd: a szemlélő és a szakrális alkotások közti kapcsolat „itt és most”-ja az az út, amelyen át megközelítem a csíkmenasági templom szakrális alkotásait.

MEGNYILATKOZÁS: A MŰALKOTÁS LÉTEZÉSMÓDJA

Mindezt rendkívül rokonnak érzem azzal, ahogy *Heidegger* a műalkotás működésmódjáról gondolkodik, illetve ahogyan ezt *Gadamer* értelmezi. Ő ugyanis azt állítja, hogy a műalkotás szemlélése/befogadása során a szemlélő/befogadó magának a létnek, a lét milyenségének megtapasztalásához kerül közel: a mű egyszerre felnyitja és elrejtja a létet, ahogy az egyszerre rejtkezik és megnyilvánul. Ennek feszültségét hordozza a műalkotás is, és „e feszültség feszessége teremti a mű megformálási nivóját, és fé-

nyességet teremt, ami által mindent beragyog. Igazsága nem a jelentés egyszerű hozzáférhetővé válása, hanem épp ellenkezőleg, jelentésének kifürkészhetetlensége és mélysége.”⁶

Heidegger pedig ezt írja: „Mi megy végbe a műben? (...) a létező kilép létének el-nem-rejtettségébe. A létező el-nem-rejtettségét nevezték a görögök alétheiának. Mi igazságot mondunk ehelyett (...) A mű, ha általa a létező megnyilatkozása megtörténik, akkor abban, ami a mű maga, és abban, amilyen e mű, az igazság története működik. A művészet művében a létező igazsága lép működésbe. A »működésbe lép« itt azt jelenti: valamit felállítani. (...) A létező léte ragyogásának állandóságába jut. Így tehát a művészet lényege: a létező igazságának működésbe lépése. De mindezidáig a művészetet a széppel és a szépséggel hozták kapcsolatba, nem pedig az igazsággal.”⁷

Mivel szakrális műalkotásokat vizsgálok, kiemelten fontos annak meghatározása, hogyan közelítem meg őket: a jelen kutatás során a műalkotásokon keresztül keresem a keresztény női spirituális hagyományt. Konkretizálva: a Szepőlötelen Fogantatásnak szentelt csíkmenasági templom hangsúlyozottan női tematikájú szakrális művészi ábrázolásain át a női spiritualitás megjelenését keresem, mivel feltételezem, hogy létezik és megmutatkozik, „működésbe lép”.

A műalkotás megnyilatkozási módja – az igazság feltárulása – a hermeneutikai kör működésének megfelelően körkörös folyamat. „Azért tudunk megérteni, mert már értünk.”⁸ Előfeltételeink, preconcepcióink előzik meg a megértési folyamatot, részei annak. Ezek, ahogy *Gadamer* nevezi: előítéleteink (*die Vor-urteile*), mégpedig kivédhetetlenül és szükségképpen meglévő előítéleteink a reflexió révén tisztulnak ki, és általa válik külön bennük a hasznos és a „rossz”. A hasznos, amelyet *Gadamer* legitimnek tart (*die legitimierten Vor-urteile*), nem más, mint előmegértések összessége, vagyis az a kezdeti megértés, amely megelőzi, elősegíti a további

4 A kiemeléssel a szemlélet szakrális távlatát szeretném jelezni, a Kiv 3,14 összefüggésében. ■ 5 Tornay K.: A szupervízió mint transzcendens pillantás. *Embertárs*, 2011/1., 53. ■ 6 Gadamer, H.-G.: Bevezetés *Heidegger: A műalkotás eredete* című tanulmányához. In *Heidegger, M.: A műalkotás eredete*. Budapest, 1988, Európa Könyvkiadó, 26. ■ 7 Heidegger, M.: A műalkotás eredete, i. m. 60–61. ■ 8 Lindseth, A.: A pszichoanalízis metatudományos alapjairól és ezek megteremtésének lehetőségéről. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 1994/3–4., 267–279.

megértési/feltárási folyamatot.⁹ Gadamer mindezt a természettudományos megismerésre is kiterjesztve érti, és a modern fizika felismerései (empirikus kísérleti stb.) megerősítik ezt a nézetét, amennyiben azt állítja, hogy a kutatás eredményét alapvetően meghatározza a kutató vizsgálati szempontja.

A pszichológia irányából érkezik az a megerősítés, amelyet többek közt *Erich Neumann* vall egyik esszéjében, a *Great Experience-ben*, amikor azt állítja, hogy a tényleges művészet áradó élményt nyújt, amely jellegét tekintve épp annyira áramló és megragadhatatlan, mint az élet vitalitása, s a művészetben kinyilatkoztatás és inspiráció található.¹⁰

Esetemben „legitimizált előítélet”, hogy a csíkmenasági templom döntően női témájú szakrális képei ilyen koncentrációban és összetételben nem véletlenül, esetlegesen, magukon túl nem mutatva tárulnak elénk, hanem épp ellenkezőleg. A kutatás során az a hit vezet, amelyet Gadamer előítéletnek nevez, s amelyen keresztül a kutatást végzem, hogy tudniillik magából a női spiritualitásból tárul fel itt valami, méghozzá a kereszténység közvetítésével, azon átszűrve.

A SZAKRÁLIS TÉRBEN FELTÁRULÓ BEAVATÁS A NŐI LÉTBE

A fentieket – hogy tudniillik az „itt és most”-ban kibontakozó tartalmat elemzem – ki kell egészítenem: vizsgálatomnak ugyanis van egy további előzetes, hipotetikus koncepciója. Ez pedig a következő: C. G. Jung munkássága és több más, kortárs pszichológiai irányzat nyomán és főként szupervíziós gyakorlatom alapján meggyőződésemmé vált, hogy a személyiség bármely életkorban van is, fejlődni és kibontakozni akar, illetve ennek irányába „fordulva” talál magára igazán. Nézetem szerint ez a fejlődés nem áll meg a felnőtté válás érettségével, azonban tagadhatatlan, hogy a fejlődés legintenzívebb szakasza az ifjúkorból a felnőttlétebe lépés ideje.

E fejlődést nem csupán társadalmi-szociológiai, főként nemcsak biológiai-élettani, sőt nem is csak szellemi értelemben tekintem döntőnek. Érdeklődésem homlokterében az a dimenzió áll, amelyet a pszichológiai és még inkább az ezzel igen szoros kapcsolatban álló spirituális érlelődés folyamata jelent. Ezt Jung nyomán az individuáció, azaz tudatosulás történetének részeként értelmezem, és kiemelt lépcsőfokait beavatásnak nevezem. Különösen lényegi fordulópontnak látszik a felnőttkorba lépés időszaka.

Az individuációs folyamatot mindenki életében döntő fontosságúnak tartom, és bizonyos értelemben ezen áll vagy bukik, hogy a személy sikeresnek, beteljesültnek, kibontakozottnak vagy megakadtnak, kudarcosnak éli-e meg élet-történetét. Ezért a szakrális terek alkotásaihoz is azzal a meggyőződéssel fordulok, hogy ezek – a beljük zárt, bennük kifejeződő, archetipikus mélységű és ily módon egyetemesen emberi, a spirituális mezőben értelmezett tudással – kiemelten segíteni tudják a személyt (közösséget) a fejlődés (esetenként a gyógyulás) felé, vagyis be tudnak avatni azokba az alapvető igazságokba, amelyek előmozdítják a személy érlelődését.

Először egyes alkotásokat vizsgáltam meg abból a szempontból, hogy mit mondanak a személyiség fejlődéséről. Kilenc XVI. század előtti, magyarországi szakrális művet – többségükben freskót, illetve szárnyas oltárt – elemeztem ilyen módon. Úgy találtam, hogy a különböző szakrális alkotások más-más pontján közelítik meg a személy belső útját, sűrített és kimeríthetetlen (mivel nem fogalmi, hanem szimbólumokban megjelenített) eligazító tanítást közvetítve.¹¹

Ezek után a szent terek kutatásába kezdtem, helyesebben a lakott tér szakrális térplasztikáinak vizsgálatába. Így tárult fel előttem a szakrális alkotások hálózata, egymást erősítő-kiegészítő rendszerük, illetve az általuk meghatározott tér szakrális jellegének összefüggése

9 Uo. 271. ■ 10 Idézi Paglia, C.: *Erich Neumann: Theorist of the Great Mother*, 14. <http://www.bu.edu/arion/files/2010/03/Paglia-Great-Mother1.pdf> ■ 11 Tornay K.: Szakrális ábrázolások archetipikus elemzése – A női személyiség fejlődése a korai magyar szakrális ábrázolások útmutatása alapján. *Studia Theologia Reformata*, 2010/2., 132–162.

az ott lakók belső habitusával, spirituális beállítottságával.¹²

Arra a meggyőződésre jutottam, hogy a szakrális terekben, különösen, ha több évszázados hagyomány, számos emberöltő tapasztalata, bölcsessége hitelesíti őket, az individuációt elősegítő, beavató tanítást adnak a különböző ábrázolások. E tanítást a művészi színvonal tovább tisztíthatja, intenzívebbé, megközelíthetőbbé teszi.

1. A szakrális tér „működése”

„A szakrális épület az ember találkozási pontja a szentséggel”,¹³ abban a Rudolf Ottó-i értelemben, mely szerint a Szent a transzcendens megjelenését, kinyilvánulását jelenti, és ez a félelem (*tremendum*), a fenség (*majestas*), az elevenség, a misztérium, „az egészen más” átélése révén tapasztalható meg.¹⁴

A szent tér a világegyetemet is leképezi: a makrokozmoszt a mikrokozmoszban; az égtájaknak az épületen belül is jelentésük van.¹⁵ A korai és középkori keresztény templomok erre való figyelemmel, érzékkel épültek: keletelve vannak, sokszor magaslaton, dombon, elválasztva környezetüktől.

A keresztény tanítás emellett a szakralitás újabb síkját jeleníti meg: a templom Isten háza. Az ószövetségi előzményeken alapuló keresztény tanítás különösen a katolikus templomokban jelenik meg erőteljesen, melyeket a legtöbbször a főoltárukon vagy mellette őrzött Oltáriszentség, Jézus valóságos jelenléte kiemelten is az Istennel való találkozás helyévé tesz.

E szakrális tér minden eleme a Szenttel való találkozásról beszél: nemcsak az épület, hanem berendezése, díszítése, liturgikus tárgyai is.

2. Beavatódás: a személyiségfejlődés útja

A személyiség fejlődése felé vezető út sokszor viseli a beavatás-beavatódás nevet. Mindnyájan

egyre több megélt és reflektált tapasztalattal avatódunk be az élet titkaiba, s a világ törvényszerűségeit is egyre mélyebben értjük és látjuk. Önmagunk megismerése is folyamatos beavatódás személyiségünk titkába. Ugyanakkor van egy olyan kiemelt időszak a személyiségfejlődés folyamatában – a felnőtté válás –, amelyhez a mi kultúránkban is kifejezett beavatási rítusok kapcsolódtak.

A beavatás fogalmát két értelemben használom: egyrészt a felnőtté válás kiemelt fordulópontjához kapcsolódóan, másrészt folyamatos, folyamatszerű és saját, nemileg meghatározott személyiségünk kibontakozása, fejlődése reflexiójának értelmében.

A beavatás a teljessé váló személyiség kulcs-története: mert ebben mintegy újraszületik. A halálon át vezet az út a gyermeki lét biztonságából, illetve a gyermeki létet fenntartani kívánó illúziók és játszmák világából a felnőttlét kiszolgáltatott és szenvedő, törekeny, mindezt azonban a transzcendens örök rend iránti bizalommal felelősen vállaló létformájába. A régi énnel el kell pusztulnia, és újnak kell születnie. Eközben találhat rá a személy arra az isteni rendre, amely miatt a világ kaotikusságával együtt elfogadható és vállalható.¹⁶

Témánkhoz visszatérve: a beavatás lépcsőfokait nem azonosíthatjuk elkülönítve, egyértelműen, például egyetlen képpel vagy a szent tér egyetlen pontjával. A személyiség nemileg meghatározott belső fejlődése, amelynek kiemelten fontos része a spirituális fejlődés is, folyamatosan ugyanazt az utat járja be: a szimbolikus halál a változás „ugródeszkája”, az átmeneti szakaszban történik meg a voltaképpeni változás, a reintegráció pedig az addigi életviszonyokba, élettörténetbe simítja bele az új tapasztalatot.

Ebben a megközelítésben az emberi élet reflektív szemlélete megengedi, hogy folyamatos beavatódásról beszéljünk, s a keresztény hit alapján ennek a halál sem vet véget. Ugyanakkor

12 Tornay K.: Szakrális térplasztikák összefüggései az adott területen élők mentális-spirituális élményeivel a Fertő-tó déli partvidékén és Csíksomlyó környékén. In X. *Rodosz Konferencia-kötet*. Kolozsvár, 2009, 449–461. ■ 13 Kunszt Gy.: A szakrális építészet hermeneutikájáról. Lindsay Jones átfogó hermeneutikai műve és annak legfontosabb előzményei. A *Szent István Tudományos Akadémia székhelyi előadásai*. Új folyam, 13. szám. Budapest, 2007, Szent István Társulat, 25. www.szit.katolikus.hu/feltoltes/KunsztGyorgy.pdf ■ 14 Otto, R.: *A szent*. Budapest, 1997, Osiris Kiadó. ■ 15 Pál J. – Újvári E. (szerk.): *Szimbólumtár – Jelképek, motívumok, témák az egyetemes és a magyar kultúrából*. Budapest, 1997, Balassi Kiadó, 112–114. ■ 16 Dethlefsen, Th.: *Oidípusz, a talány megfejtője*. Budapest, 1997, Magyar Könyvklub, különösen 23–28.

kor a beavatódási folyamatnak vannak kiemelt időszakai: ilyen a serdülőkor nemi beavatása, a felnőtté válás, a társadalom, a közösség teljes jogú tagjává válás. A teljes személyiség érési folyamatának részeként létezik, így kell egy olyan beavatási folyamat, amely kimondottan a nemi identitásra vonatkozik. Sőt, feltehető a kérdés: egyáltalán létezik-e érési folyamat, amely független lenne ettől? Létezik-e ember nemileg nem meghatározott módon?

Mircea Eliade szerint a beavatási folyamatok az emberiség történelmének legnagyobb jelentőségű szellemi fejleményei, mert a spirituális titokkal szembesítenek, az autentikus emberi létezés velejárájaként, és alapvető egzisztenciális élményt jelentenek.¹⁷

A beavatás ideje, helye mai kultúránkban nem ritualizált. De sok száz nemzedék olyan tudásának átadásáról van szó, amelynek ereje megtalálja magának a formát, teret, és új utakat keres. A magyar keresztény hagyományban megtalálhatók azok az emlékek, amelyek nagyrészt bibliai történeteken alapulva képi formában erősítették és követték a beavatás folyamatát.

A férfi- és női beavatási folyamat elemei egyaránt megvannak e hagyományban. Utóbbiak elsősorban Máriának, Isten anyjának részben a Bibliából ismert, részben legendákkal övezett élettörténetéhez kapcsolódnak, illetve bibliai és a kereszténység későbbi korából való szent asszonyok, nők életeseeményeit ábrázolják, tipizálva és szimbolikussá emelve az egyedi eseményeket.

A női beavatási folyamatnak teljesen általános módja, amikor idősebb vagy tapasztaltabb, már beavatott nők segítenek abban, hogy megtaláljuk a kulcsot saját belső erőink megnyitására, és ezekre rá merjünk hagyatkozni. Természetes formája ennek például az először szülő nő körül szorosan ott lévő anya, nagymama, illetve a korábban szintén szült más nőársak. A kisgyermekkel kapcsolatos kérdések is kívánják ezt a tudásátadást, ahogyan az otthonnal és a párkapcsolattal összefüggő számos terület is.

A természeti népeknél külön időt és helyet biztosítanak a fiataloknak, amikor és ahol az arra kijelöltek beavatják őket a nemüknek megfelelő felnőttlét világába.¹⁸ Valószínű, hogy a bérálás és a konfirmáció rítusa is ilyen funkciót töltött be régebben, illetve az asszonnyá avatás (ami már a nevével is jelzi e funkciót), amely szintén liturgikus esemény volt, és nem csak katolikus vidékeken terjedt el.¹⁹ A családon belül még működhetnek ezek az átadási láncok, a kevéssé hagyományos, nagyobb közösségekben azonban már nincsenek meg. Ezért is kulcsfontosságú kutatnunk és megtalálnunk a beavatás hagyományának nyomainak a magyar keresztény, katolikus hagyományban.

3. A szent tér mint a beavatás tere

A szakrális tér egyben iniciációs tér is.²⁰ „Az építészetnek nem csupán a vallás gyakorlásában, hanem létrejöttében is van szerepe.”²¹ Ez a gondolat kiemelt értéket tulajdonít a szakrális építménynek: az nemcsak megjelenít, kifejez, szolgál valami önmagánál többet, ami mint „program”, spirituális koncepció megelőzi és készíteti az épület létrehozását, hanem az általa létrehozott, épített valóság működésbe lép és inspirál, közvetít, megjelenít, a teológia nyelvén fogalmazva: kinyilatkoztat.

A fent jelzett beavatási rítussal vagy értelmezésben inkább folyamattal kapcsolatosan azt látjuk, hogy a szakrális épület, templom egyrészt teret ad ennek, inspirálja, másrészt rögzíti is, megőrökíti és hagyományozza.

E kölcsönhatás példája a jászói premontrei apátság temploma a férfibeavatás szempontjából. A szakrális tér elemei, összehatásuk közvetíti a térben élők spirituális tapasztalatait: a premontrei közösség karizmáján át megélt személyes és közösségi beavatódás lépéseit. Olyan beavatódás ez, amely szent térben zajlik. Mint fentebb már kitértem rá, a templom a Szent megjelenésének, köztünk lakásának helyszíne, ahová a hívő belső összeszedetten, várakozással,

17 Eliade, M.: *Misztikus születések*. Budapest, 1999, Európa Könyvkiadó, 8–9. ■ 18 Uo. 17–112. ■ 19 Bárth D.: *Esküvő, keresztelés, avatás – Egyház és népi kultúra a kora újkori Magyarországon*. Budapest, 2005, MTA–ELTE, 211–219. ■ 20 Vásárhelyi A. OSB: *A templom mint iniciációs tér*. www.bakonybel.osb.hu/tanulmanyok01.htm ■ 21 Kunszt Gy.: A szakrális építészet hermeneutikájáról, i. m. 26.

nyitottan, a Szenttel való találkozásra felkészülve lép be.

Mint már említettem, különösen ilyen szent tér a katolikus templom: a katolikus hit vallja Jézus személyes jelenlétét minden olyan helyen, ahol az Oltáriszentséget őrzik. Ez a tudás, ez a hit teszi nyitottá a belépő hívőt: készen a személyes találkozásra mintegy a másik Személy világába lép be. A nyitottság, a bizalommal teli várakozás pedig előkészíti a beavatódást.

Ilyen lelki beállítódás, belső spirituális közelítés veszi körül a templomban álló (szárnyas) oltárt, s ez a közege a freskóknak, képeknek is. A hetente vagy akár naponta szentmisére, litániára, imára összegyűlő nők, asszonyok újra és újra a képek hordozta, vizuálisan megjelenített és a liturgiában sokszor szövegekkel is alátámasztott tartalmakkal szembesülnek, azokat szemlélik. Hívóként elkötelezett, nyitott, tanulékony hozzáállásuk miatt ez a szembesülés hatékony, átalakító, beavató erejű lehet. E képek mélyen beivódnak a pszichébe, s nemcsak maga a kép, hanem az általa közvetített – a tudatosan kifejezett és az archetipikusan megjelenített mély – tartalom is sajátjukká válik.

Egyfajta biztonságot, szilárd hátteret ad a templom, a liturgia rendje, ritmusa, az egyházi tekintély mindannak, amit a képek közvetítenek. A közvetített tartalmak ezzel egy nagyobb, szakrális rend szerves részeként érkezik el a személyhez. Ez módot ad arra, hogy ki-ki a saját, személyes ritmusát megtalálva találkozzon az egyes tartalmakkal, ugyanakkor a szükséges közösségi keretet is biztosítja, nemcsak a jelen időben, hanem a gyökerekkel, a múlttal is összekapcsolódva.

A Mária életével és a többi szent nő személyével, történetével kapcsolatos ábrázolások szakrális térben megvalósuló beavató tanítása nem csak a képek működéséből fakad. Mária életének eseményei, képei alkalmasak arra, hogy beavató, női hagyományt, tudást közvetít-

tő képek legyenek, és ez a beavatás, a női tudás átadása meg is történik általuk.

EGY KERESZTÉNY SZEMÉLYISÉGFEJLŐDÉSI MODELL

1. A csíkmenasági templom ikonográfiájának feltárulása

A csíkmenasági templom ikonográfiai elemzése nyomán megkísérlem egy keresztény gyökerekből táplálkozó, pszichológiai és spirituális értelmű női személyiségfejlődés modellezését. E modell több elemből építkezik, amelyek a templom szakrális alkotásainak részletes elemzését veszik alapul. Az egészet nem áll módomban itt közölni, ezért csak tartalmilag foglalom össze:

- A templomhajóban látható Szent László-legenda²² erőteljesen állítja elének a főszereplő lányt mint olyan nőt, akinek fejlődéstörténete egyben szabadulástörténet is, amely egyre fokozottabb önállósuláshoz és a kreativitás, aktivitás feléledéséhez vezet.²³ Ebből a szempontból a női beavatástörténet a nő útja az egyre teljesebb és mindenre kiterjedő szabadság felé, s célja a szeretetre/intimitásra/bensőséges kapcsolódásra való készség kialakulása. Ez a megközelítés határozza meg a keresztény női fejlődéstörténet modelljét.
- A szentélybe lépve a diadalíven látható a tíz evangéliumi szűz ábrázolása, amely a döntések kikerülhetetlenségét és következményeit állítja elének. A női beavatás szempontjából vizsgálva a döntés jelentőségét figyelmünk arra irányul, ami a saját élet kibontakozásának feltételül szolgáló, alapvető döntés: elköteleződés a fejlődés, a kiteljesedés irányába, jungi nyelven szólva az individuáció mellett. E tudatosulás elmulasztása súlyos következményekkel jár a női személyiségére, de egész életére nézve is.
- A szentély szakrális tanítása a templom védőszentjéül választott szeplőtelenül fogantatott

²² A Szent László-legendát 2010-ben tárták fel. Korábban is voltak adatok a létezéséről, illetve megsemmisüléséről, ennek történetét János Mihály bogozta ki. Az információ alapja a Huszka József 1890-es leírását félreolvasó Stefanescu I. D. *L'Art byzantin et l'art lombard en Transylvanie* című műve (Paris, 1938). János M.: A csíkmenasági római katolikus templom falképeinek kutatástörténete. In *Csiki Székely Múzeum Évkönyve 2007–2008*, Csíkszereda, 2008, Csiki Székely Múzeum – Pro Print Kiadó, 131–169. ■ ²³ Tornay K.: A leány, akit Szent László mentett meg: a Szent László-legenda mint női szabadulástörténet. In Szávay L. (szerk.): *Vidimus enim stellam eius...* Budapest, 2011, L'Harmattan Kiadó.

Szűzanyát állítja a középpontba, három hangsúlyos szakrális ábrázolás közvetítésével. Ezek: az Aranykapu-ikon freskója a falon, a főoltár szoborkompozíciója és az egykori reneszánsz oltár ikonográfiai programja. A szeplőtelen fogantatás hittitka a nőt közvetítőként, Isten és ember közötti kapocsként mutatja be. Emellett a tiszta, áldott nőiség, a teremtmény Istennel szoros összekapcsolódó, életet adó-közvetítő női erő megjelenítője. A szentély a női hivatást és küldetést a legmélyebb értelemben Istentől kapott és tőle érkező hívásként értelmezve állítja elének.

- A jelenlegi főoltár Máriát szülei között, kiemelten ábrázolja: ez a családi hálóba ágyazottságot jeleníti meg erőteljesen. A női fejlődéstörténet szempontjából a hagyományozódásra, a gyökerek erejére hívja fel a figyelmet.
- A régi, reneszánsz főoltár²⁴ Máriát élettörténetével keretezve, Istenanyaként és királynóként mutatja be. Az élettörténet egyes állomásainak kiemelése a szárnyas oltár szárnyain a női fejlődéstörténet fontosabb lépcsőfokainak szemléltetésére indít.
- A szentély falán, az oltár mögött látható Aranykapu-ikon magára a misztériumra, a szeplőtelen fogantatásra irányítja a figyelmet. Ez a misztérium a lehetséges legtisztább és legnagyobb horderejű női hivatás, a Megváltó világra hozatala és az ezt lehetővé tevő, előkészítő tisztaság: a női numinózus, a nő Isten és ember közti közvetítő szerepének áldott, Istentől eredő megnyilatkozása.
- A szentély boltívén nyolc női szent őrzik, veszik körül a templom titulusának misztériumát: nyolc szempontból segítik a nőt belső útján, illetve nyolcféle megközelítésben veszik körül a nőiség misztériumát. Nyolc típust jelenítenek meg, a nőiség misztériumának nyolc kapuját, vagy másként: a női fejlődéstörténet lépcsőfokait.

E komplex női fejlődésmodell megjelenítése, kinyilatkoztatása a csíkmenasági templom szak-

rális ikonográfiájának egyfajta összképe, együttes működése nyomán történik.

Ha a templomba a déli kapun lépünk be, a szemközti falon²⁵ láthatjuk, hogy a Szent László-legenda az egész női fejlődéstörténet lényegét sűrítve jeleníti meg. Ez a tanítás a szentély felé haladva személyes elköteleződést, döntést igényel/készít elő, amely a diadalívén gyönyörű reneszánsz öltözetben megfestett okos és balga szüzek megjelenítésével sürgetővé válik, s végül a választás elkerülhetetlenségével és következményeivel szembesít.

A szentélybe belépve-betekintve sűrítetten jelenik meg a női sorsba való beavatódás eszményképe, a szeplőtelenül fogantatott Szűzanya, a női numinózus, a szent nőiség misztériuma. Ezt környezik-boltozzák a gótikus szentély hálóboltozatán megfestett női szentek: nyolc erőteljes típusként nyolc archetipikus női alakot megjelenítve.

Mindez finoman egybeszóve jelenik meg a szemlélő előtt a szentély hálóboltozatán: a Máriáról jövődőlő prófétákkal a történelem időfonalára fűzve, az evangélisták megjelenítésével az üdvtörténetbe ágyazva; a Szentháromság személyei és az angyalok a teremtő, megváltó és éltető Isten jelenlétét idézik, s végül a Nap és a Hold a világmindenség, a kozmosz egészét. A különleges ornamentika, a növényi mintájú, reneszánsz jellegű díszítés a teremtett világ flóráját, a vegetációt jelzi, s szövi bele a szentély világába.

A csíkmenasági ikonográfiai tanítás a Szent László-legenda női szabadulástörténete által archetipikus női fejlődéstörténeti mintaként, összefoglalóan jeleníti meg a nő számára nyíló individuációs utat. Ezt az utat láttatja Mária életének fontos állomásait ábrázolva a reneszánsz főoltár, és ennek az útnak bizonyos szakaszait és jellegzetes jegyeit „nagyítják ki”, tesztelik meg a női szentek a szentélyben.

A továbbiakban a női fejlődésmodell Máriára és a többi szent nőre vonatkozó elemeit mutatom be. Ennek keretét az Erik H. Erikson-tól,²⁶ Antal-fai Mártától²⁷ és Jean Shinoda

24 Ma a Magyar Nemzeti Galériában látható. ■ 25 A legenda nincs teljesen feltárva, de az látszik, hogy a nyugati falon indult az ábrázolás, s az észak felé záródik be a ciklus utolsó jeleneteivel. ■ 26 Erik H. Erikson identitáselméletét lásd például: www.kommunvuszerv.uw.hu/letoltesek/4%20FELEEV/Erik.ppt ■ 27 Antal-fai M.: *A női lélek útja a mondákban és mesékben*. Budapest, 2006, Új Mandátum Könyvkiadó.

Bolentól²⁸ eredő pszichológiai fejlődésmo-
dellek elemeire építem, miközben a jungiánus
Erich Neumann²⁹ modellje – amely mind-
egyiknél korábbi és meghatározó – szintén ér-
vényesül elgondolásomban.

2. Mária élete: minta és archetípus

Mária története olyan archetipikus képeket, ese-
ményeket, csomópontokat tár elénk, amelyek a
női személyiségfejlődés és hivatás kibontakozá-
sa szempontjából alapvető fontosságúak. A fent
említett modellek közül a jungi fejlődési vonalat
szemlélve olyan integrációs pontokat találunk
Mária életében, amelyek anima- és animus-
integrációs lépéseként értelmezhetők. Sőt, a
róla szóló viszonylag csekély forrás éppen támo-
gatja ezt a szemléletet, mivel életének egyes je-
lenetei ikonszerűen sűrűsítik a női személyiség-
fejlődés legfontosabb integrációs pontjait.

E mintajelleget ismerte fel a patrisztikus teoló-
giai alapokon születő középkori ikonográfia, ami-
kor Mária életének eseményeit az evangéliumok
alapján, az apokrif hagyományokkal kiegészítve
női történetként, *a nő történeteként* ábrázolták.

Olyan jelenetek sorát emelik ki a templomok-
ban megjelenő ábrázolások, amelyek szimboli-
kusan, képekben jelenítik meg Mária történe-
tén keresztül az egyetemes jelentőségűt: egy-
szerre mesélik el a történetileg egyszerű, a tör-
téneten át megjelenő általánost, és közben, a
középkori gondolkodásnak megfelelően, min-
dennek szimbolikus értelme is feltárul, az üd-
vösség történetére, az emberiség spirituális tör-
ténetére vonatkoztatva.

a) Mária életének állomásai: integratív szimbólumok

Ezt a folyamatot két alapvető egységre bonthat-
juk modellünkben: az anima- és az ezt követő

animusintegrációra.³⁰ Ez a bontás erősen leegy-
szerűsítve, az egymásutániság érzékeltetését
mellőzve a Neumann-modell négy szakaszának
is megfelel: ott az anyával való egység, az anima
uralma után az animusszal való belső integráci-
ós küzdelem indul el, két nagyobb lépcsőfokot
érintve, majd magasabb szintre ér az animain-
tegráció.

A Mária életéből kiemelkedő események a
nőiségbe való beavatódás lépcsőfokaiként is
szemléltethők, bár az időrendiséget a következő
modell nem szemlélteti. (A lejjebb kiemelt jele-
netek közül hat található meg a csikmenasági
templom szakrális ábrázolásain.)

b) A női lélek rész integrálása

Angyali üdvözlés (annuntiatio): befogadás,
megnyílás, elköteleződés, odaadás, bizalom.

Látogatás Erzsébetnél (vizitáció): intimitás,
kapcsolódás, találkozás, segítőkészség, szeretet,
(női) barátság.

Betlehemi születés (nativitas Dei): életadás,
áldozat, tápláló szeretet, gyengédség.

*Gyermeknevelés – Jézus elvesztése és megtalá-
lása*: gondoskodás, figyelem, önzetlen szeretet,
jelenlét, nevelés-növelés.

Pietà: veszteség, elválás, elengedés, szenvedni
tudás, erősség, gyengédség.

c) A férfi lélek rész integrálása

A kánai menyegző (Jn 2,1–12): figyelem, tuda-
tosság, felelősségvállalás, bátorság, a konfrontá-
ció vállalása.

Mária a kereszt alatt (Stabat mater): erő, biz-
tonságadás, hit, szenvedni tudás, stabilitás, áll-
hatatosság.

Pünkösöd (pentekosztész): lelkesedés, küldetés-
tudat, közösségvállalás, állhatatosság, kapcsol-
atteremtés

28 Bolen, J. S.: *Bennünk élő istennők*. Budapest, 2008, Studium Effektive Kiadó. Uő: *Bennünk élő idősödő istennők*. Buda-
pest, 2008, Studium Effektive Kiadó. ■ 29 Neumann, E.: *A Nagy Anya – A Magna Mater archetípusa a jungi pszichológiá-
ban*. Budapest, 2005, Ursus Libris. Uő: *Die Psychologischen Stadien der Weiblichen Entwicklung*. Herausgegeben von Lutz
Müller und Gerhard M. Wälc. Opus magnum 5. Uő: *Die Angst vor dem Weiblichen*. Herausgegeben von Lutz Müller und
Gerhard M. Wälc. Opus magnum 5. <https://rapidshare.com/#!linklist|4IBXUC|> ■ 30 Tornay K.: *A női személyiségfej-
lődés modellje a magyar keresztény ikonográfiai hagyomány tükrében*. In IX. *Rodosz Konferenciakötet*. Romániai Magyar
Doktorandusok és Fiait Kutatók Szövetsége (RODOSZ) – Dacia Könyvkiadó, 2008, 226–235. Uő: *Der Weg zu der inneren
Frau – Besinnung über die sprituelle Dimension der weiblichen Persönlichkeitsentwicklung*. In Bodó M. (szerk.): *Frauen
und Religion*. Cluj-Napoca, 2010, Verbum, 40–46.

A *Napba öltözött asszony* (Jel 12,1–2):³¹ rend, belső sugárzás, világosság, a jó győzelme, erő, győzelem.

A *mennyben megkoronázott Mária*: hatalom, erő, közbenjáró segítőkészség, igazságosság.

d) Mettercia- és Istenanya-ábrázolás

Két további kiemelt jelenet szinte magába sűríti a beavatódás két legfontosabb lépcsőfokát: a csíkmenasági reneszánsz oltár lunettájában látható Mettercia-ábrázolás és az oltár központi szoboralakja, az angyalok által koronázott királynő.

Mettercia: Szűz Máriát gyermekével együtt édesanyja, Szent Anna ölében ábrázolja e képtípus. A női folytonosság, hagyomány, az életadás szakadatlan sora és a női erő, a női gyökerek megtartó, biztonságot adó otthonossága árad belőle. Az integrált, harmóniában lévő női erő láttatása. Ez a kép az anima integrálódásának elemi kifejeződése.

Szűz Mária királynő és Istenanya: a reneszánsz oltár központi alakja. Fiát kezében tartva, királyi méltósággal áll a megdicsőült, hatalommal és erővel megjelenő Asszony szobra: a pozitív férfi-erőket, a biztonságot, gondoskodást, erőt, győzelmet jeleníti meg, és ezzel együtt az animus integrációjának erőteljes kifejeződése.

3. Az Erikson–Antalfai-modell lépcsőfokai és Mária életének jelenetei

Az Erikson és Antalfai nyomán született fejlődési modell³² nem kapcsolom össze lépésről lépésre Mária életével, ehhez történetileg keveset tudunk róla, de van néhány csomópont, amelyet kiemelek.

Mint ismeretes, Erikson az egyes életkori szakaszokhoz kihívásokat, az egyes életkorokhoz rendelt „életfeladatokat” kapcsol, amelyek a személy kompetenciáit erősítik, illetve kudarc esetén megakadást, zavart okoznak (lásd az 1. táblázatot a 370. oldalon).

Antalfai³³ női személyiségfejlődésre vonatkozó modellje szintén életkor szerinti életfeladatokat tartalmaz, amelyeket a népmesék alapján nevez meg, s a velük kapcsolatos kudarc komplexusokat eredményez. (Nem írja le a teljes női személyiségfejlődési sort. Lásd a 2. táblázatot a 371. oldalon.)

E modellben kiemelt szerepe van a jószívű leány/testi nő korszaknak, mert itt kezdődik meg a tulajdonképpen női beavatódási folyamat. Antalfai szerint ekkortól válik külön a lány és a fiú fejlődési folyamata.³⁴ Ez a női beavató időszak, a gyermekségtől a felnőttéig tartó út huszonöt éves korig tart, a boszorkányok/érző nő korszakig, ekkortól érett, „felnőtt” a személyiség.

A jószívű lányról szóló mesékben szereplő önzetlen, magáról elfelejtkező segítőkészség, figyelmes szeretet megjelenik egyrészt a vizitáció jelenetében (Lk 1,39–56), amikor a fiatal Mária elindul a hegyekbe, hogy idősebb rokonának, Erzsébetnek segítsen, majd a kánai menyegző (Jn 2,1–12) jelenetében is tetten érhető. Antalfai szerint a magáról elfeledkezni tudás a női fejlődés kiindulópontja: a megnyílás a másik ínsége felé.

A másik fordulópont a lány életének döntő pillanata, amikor saját útját kezdi járni, és leválik anyjáról: ez a „mostohás” mesék történetében jelenik meg. Ez Mária életében ahhoz a ponthoz kapcsolható, amikor várandóssága jegyese, József előtt is kiderül, és ő titokban el akarja bocsátani, nem akarja feleségül venni.³⁵ E jelenet mögött felsejlik, milyen kiszolgáltatott helyzetben volt Mária, és mi várt volna rá, ha József nem dönt másként. Mária szabadon választotta útját, nagyon bátor és önálló volt, hiszen egyedül állt belső élményével. Bátorsága rokon a mesékben a mostohával szembeforduló, felette győzedelmeskedő hősönkével.

Máriának Erzsébetnél tett több hónapos látogatása (Lk 1,56) az Antalfai által „asszonyi szolgálatnak” nevezett feladatra is segít felkészülni. Egy-egy jelenetben a fenti modell több szintje is megjelenik, hiszen Erzsébettel Mária

31 A Jelenések könyvének prófétaí képét a korai időktől Máriára mint az egyház előképére érti a kereszténység. ■ 32 Tornay K.: Női beavatás a katolikus évkörön keresztül. In *Női kalendárium*. Debrecen, 2010, Boldog Terézia Katolikus Egyetemi Feminine Studies Szakkollégium, 303. ■ 33 Antalfai M.: *A női lélek útja a mondákban és mesékben*, i. m. ■ 34 Uo. 256. ■ 35 Máté evangéliuma (1,18–24) József szempontjából írja le az eseményt.

a mély emberi intimitás, barátság, találkozás élményét ugyancsak megéli, amikor Erzsébet szavak nélkül is megérzi és megérti, mi megy végbe Máriában.

Még összetettebb és a valósághoz közelebbi, ha e modellt úgy szemléljük, mint amit a nők életük során újra és újra végigjárnak, egyre mélyebben megértének, és amelyben folyamatosan növekszenek. Ami nem sikerült, amikor a modellben kijelölt ideje először érkezett, az sikerülhet később, egy másik életesemény kapcsán visszatérve, vagy az is előfordulhat, hogy egy-egy változás lassabban, több fokozatban történik meg.

Így például fontos a nőkben élő sötét női oldallal való szembesülés, amelyet Antalvai rendszere a boszorkánymesékben szereplő női erőkké váló belső munkaként ír le. Ezzel összefüggésben szemlélve új értelmet nyerhet az a titokzatos jelenet, amikor a tanítókörúton lévő Jézust keresi édesanyja. Fia meghallván, hogy anyja és testvérei (Mk 3,31) keresik, csak ennyit szól a jelenlévőkhöz: „Kik az én anyám és rokonaim? Ezek az én anyám és rokonaim!” Ez az elutasítás első hallásra mehökkentő, ha azonban figyelembe vesszük, hogy a nőiségnek vannak sötét mélységei is, és az anya (minden anya) erősen meg tudja kötni fiát – és milyen sötét erőkké válhat le, akár akarata ellenére is –, akkor érthetőbbé válik, hogy a fiú a szabadságát keresi, és saját útját kutatva belső hangjára figyel. Ennek lehet olyan következménye, hogy élesen elhatárolódik anyjától. E sötét női oldal ikonográfiai megjelenítései az úgynevezett Fekete Máriák, Mária fekete arcú-alakú ábrázolásai.³⁶

4. Archetípusos minták a női szentek között

Bolen modelljét értelmezve írja Antalvai, hogy az ókori istennők szerepét – tudniillik hogy a nők adott helyzetekben és szerepekben egy-egy istennő uralma alatt álltak, és kiemelten tisztelték őket – a kereszténységben a védőszentek vették át.³⁷

A középkori szenttisztelet egyik legérdekesebb fejezete azon szentek – és köztük e kutatás tematikájához kapcsolódóan a szent nők – széles körű és mély spirituális tisztelete, akiről a forráskritika azóta (vagy esetleg már akkor is) megállapította, hogy valójában nem léteztek, vagy személyük mögött más szentek, sőt, kereszténység előtti héroszok, heroinák, félistenek vagy egyenesen pogány istenségek tisztelete rejtőzik.

Általános és áhítatos tiszteletük azonban a történetitől eltérő hitelesítő erővel ruházta fel e szent nőket: megjelenítői, kifejezői voltak egy valóságos, belső emberi (asszonyi, női) igénynek, vagy még pontosabban a tapasztalatnak, amelynek háttérében a transzcendens világ biztonsága sejlett fel.

Tapasztalaton itt nemcsak az élettörténet eseményeit és belőlük leszűrt következtetéseinket vagy általánosításainkat értem, hanem ennél mélyebben, reflektív szinten is értelmezem e fogalmat. Arra a nemzedékek által megélt élettörténetre, létélményre reflektáló szemléletre gondolok, amely egyszerre történeti és ontológiai, a mindennapok világából induló és oda visszacsatolható, ugyanakkor metafizikai dimenziókat megnyitó, közösségi vonatkozásokat hordozó élettapasztalatot tükröz. Olyan belső irányulás ez, amely a lét/élet értelmét kutatja, az eseményeket és jelenségeket értelmezi, s valóságos súlyukat és jelentésüket igyekszik megérteni. Olyan reflexió, amely az emberi, földi világ működésének alapvető erkölcsi, metafizikai, transzcendens törvényszerűségeire figyelmes, s amelyet egy-egy közösség együtt követ. Ugyanakkor az egyes személyek számára is kiemelkedően fontos és eligazító, döntéshelyzetekben, határelmélyeknél beigazolódóan működő élettapasztalat ez, amelynek egy része (lehetséges, hogy a jelentősebb része) tudattalan rétegekben öröklődik, él és működik.

A szent nők középkori eredetű tiszteletében olyan mély, archetipikus minták megjelenésének vagyunk tanúi, amelyek az emberi kultúra története során újra és újra megkeresik kifejeződésüket.

³⁶ Például a loretoi, csestohowai Mária és másolataik, például Szeged-Alsóvárosban. ■ ³⁷ Antalvai M.: *A női lélek útja a mondákban és mesékben*, i. m. 47.

Ezen állítás alátámasztására szolgál a csíkmenasági templom ikonográfiájának vizsgálata. Az előtérbe került spirituális jelképek az idők során változásnak voltak kitéve. Így például az ott kiemelt női szentek közül többnek elhalványult a tisztelete (például *Szent Ilonának* és *Szent Annának*), a II. vatikáni zsinat nyomán pedig történelmi hitelük hiánya miatt némelyeket töröltek a szentek közül, és ezután tiszteletük jórészt megszűnt (például *Alexandriai Szent Katalin* vagy *Antiochiai Szent Margit*).

Ezzel párhuzamosan új szentek, új szimbólumok születtek, mintegy felváltva az előzőket. Így például *Lisieux-i Szent Teréz* lett az „erős női közbenjáró”: rózsaeője a közvetítő kegyelem egyik legerőteljesebb új kifejeződése a XIX. század végétől a mai napig. Ő felváltotta a középkori eredetű női közbenjárót: a bűnre kísérő helyzetekben segítségül hívható/segítő Alexandriai Szent Katalint. A később egyháztanítóvá emelt *Lisieux-i Szent Teréz* más elemeket is magába vont, amelyek Alexandriai Szent Katalin sajátjai voltak: az okos, böles, győzelmes női erő hordozója/kifejezője lett: a „Sophia”, a női bölcsesség sajátos megvalósulása.

Annak is tanúi vagyunk, hogy az utóbbi időben – ahogy sokan nevezik a XX. századot: Mária évszázadában – a katolikus egyházban a Mária-tisztelet olyan módon gazdagodott, és olyan sok formát, szintet kapott, hogy alkalmassá vált arra, hogy „magába sűrítse” a korábban több női szent iránt megnyilvánuló tiszteletet. Így például a „Szűz Mária királynő” szimbólum a „Jó” szolgálatában működő hatalom képét kapcsolta Máriához, ami folyománya annak, hogy már a kora középkortól szívesen ábrázolták királynőként, királykisasszonyként a vértanú nőket – sokukhoz társult a fejedelmi vérből származás hagyományának hitelesítő, megerősítő jege (a csíkmenasági szentek közül például Alexandriai Szent Katalin, Antiochiai Szent Margit, *Szent Borbála*).

Meglátásom szerint a Csíkmenaságon ábrázolt szent nők³⁸ által megnyitott asszociációs

mezők érintkeznek a Bolen-modell görög istennőinek alakjaival, illetve az általuk képviselt tartalmakkal (a 372–375. oldalon található három táblázatban külön szemléltetem mindezt).

TOVÁBBMUTATÓ KÉRDÉSEK

A bemutatott modellek számomra legfontosabbnak tetsző felismerése, hogy az általánosan igaznak tűnő, mindenütt érvényes női személyiségfejlődési folyamat állomásai (a női személyiség aspektusai) a magyar keresztény hagyományban gyökerező szakrális ábrázolások közvetítésével is megjelennek.

Ez több szempontból is felvet komoly kérdéseket, ami irányt nyithat a továbbgondolkodásnak.

Az egyik, hogy a pszichológiai és a spirituális fejlődés milyen módon kapcsolódik, hogyan függ össze, és milyen módon segíti, esetleg akadályozza egymást; mennyiben választható külön, illetve mennyiben egységes a maga természetes valójában.

Különösen izgalmas lehet ez saját keresztény kultúránk, magyar hagyományunk újabb szempontú megvizsgálása tekintetében – milyen fiatalabb réteg jelenik meg abban az alapvetően egyetemes női hagyományanyagban, amely a keresztény ábrázolások közvetítésével jut el hozzánk, mit ad hozzá, hogyan árnyalja, színezi.

A másik kérdés a továbbkutatás módszertanára vonatkozhat: a ránk maradt keresztény szakrális ábrázolások gazdag öröksége mélyről fakadó, archetipikusan letisztult tanítást hordoz, és ennek felfejtése, tudatosítása folyamatos reflektív munkát igényel, ami egyrészt a tudományos igényű feldolgozáson alapszik, másrészt a szemlélődés, figyelem és nyitottság „munkáját” is megköveteli. E tanulmány fogalmkörében maradvány úgy is fogalmazhatok, hogy egyszerre követeli az animus léleklérsz sajátosságaként ismert tárgyszerű és korrekt vizsgáldást, illetve az anima jellegzetességeként számon tartott intuitív, empatikus, asszociatív megközelítést.

³⁸ A Csíkmenaságon ábrázolt szent nőket azonosítottam, és a szakirodalomban elterjedt néhány nézzettel szemben az itt közölt értelmezést javaslom. Tomay K.: A csíkmenasági szentélyboltzat női szentjeinek azonosítása. In *Csíki Székely Múzeum Évkönyve VII.* 2011, 347–364.

1. táblázat: Az Erikson-féle személyiségfejlődési modell

Életkor	Életfeladat	Ennek elmaradása esetén	Megjelenő belső erő, énerősség
csecsemőkor (0–2. év)	bizalom, ősbizalom	bizalmatlanság	remény <i>a létezés energiája</i>
kisgyermekkor (2–3. év)	autonómia	szégyenérzés	akaraterő <i>az érzékelés és cselekvés energiája</i>
óvodáskor (4–5. év)	kezdeményező- készség	bűntudat	céltudat <i>a képzelőerő és az érzés energiája</i>
kisiskoláskor (6–11. év)	teljesítmény	kisbrendűségi érzés	hozzáértés tudás, tanulás, <i>az együttműködés energiája</i>
serdülőkor (12–18. év)	identitás	szerepzavar	hűség <i>a megújulás és odatartozás energiája</i>
fiatal felnőttkor	intimitás	elszigetelődés, izoláció	szeretet <i>a megújulás energiája</i>
érett felnőttkor	alkotóképesség	stagnálás	gondoskodás <i>a tevékenység energiája</i>
időskor	énintegritás	kétségbeesés	bölcsesség <i>a megújulás energiája</i>

2. táblázat: Az Antalfai Márta-féle személyiségfejlődési modell népmesei alakok alapján

	Mese- kategóriák / fejlődési fok	Életfeladat	Fejlődési szakaszok		Komplexus	Meghatározó funkció
1	testvérek		4–7 éves kor	kisgyer- mekkor	testvér- komplexus	az apa szere- pe meg- határozó, a gondolkodó funkció do- mináns
2	okos lány		7–11 éves kor	kisiskolás- kor	okoslány- komplexus	
3	jószívű lány / a testi nő	az átalakulás kezdete: másokra való nyitott- ság, segítőkészség, ön- zetlenség	11–13 éves kor	korai ser- dülőkor	jószívű- lány- komplexus	
4	mostohák / a leány	az anyáról való leválás, a saját út és erő megke- resése	13–16 éves kor	serdülő- kor	Hófehérke- komplexus	harc az anya- archetípus- sal, női ha- gyományok, belső forrás megkeresése, a tudattalan feltárulása, az érző funk- ció dominá- lása
5	próbatételek / a küzdő nő	készülés az asszonyi szolgálatra: szeretet, hűség, szolgálatkészség	16–19 éves kor	késői serdülő- kor	Napleány- szingli- komplexus	
6	sárkányok / a csábító nő	párválasztás az értékek mentén	19–22 éves kor	korai ifjúkor	Vadrózsa- és Élektra komplexus	
7	boszorkányok / az érző nő	a nőiség sötét oldalai- val való találkozás, szenvedély, elkötele- zettség – az átalakulás vége	22–25 éves kor	ifjúkor	Világszépe- komplexus	integrációs korszak, a nagy átvál- tozás idősza- ka, a nőiség kiteljesedése
8	átváltozások / a hitves	a felnőttkor kezdete, a szeretet átalakító ere- je, szenvedni tudás, bi- zalom, áldozatvállalás	25–28 éves kor	korai felnőttkor	Lóna- vagy szamárbőr- komplexus	
9	párkapcsolat / a bölcs nő	integritás, bölcsesség, érettség	28–35 éves kor	fiatal felnőttkor	Szendile- komplexus	

Hit, élet – veszélyek közt

3. táblázat: Görög istennők és mesealakok archetipikus jellemzőinek párhuzamai

Görög istennő	Archetípus	Mesealak-változatok
Artemisz	nővér, versenytárs, nők szövetsége	Lóna, Naplánya, Béla királykisasszony
Athéné	apja lánya, stratégia, hősök támogatója	Okos lány; a molnár lánya, Térdszéli Katica
Hesztia	hajadon, nagynéni, bölcs lány	Rózsa királyné; a kis hableány
Héra	feleség, elkötelezett asszony	Székely asszony; az öreg halász nagyravágyó felesége
Démétér	anya, táplálékadó	Holle anyó
Perszephoné	anyja lánya, fogékony nő	Hamupipóke
Aphrodité	szerető, érzéki nő, kreatív nő	Világszép Ilona

4. táblázat: Női szentek általános és archetipikus jellemzői

A szent neve	A szenthez kapcsolódó általános jegyek, jellemzők	A szenthez kapcsolódó archetipikus sajátosságok
Szent Anna	anya, nagyanya, ósanya, családjánya, hitves	biztonságos, erős asszony, ósanya, megtartóerő, életet adó és megtartó anya, családi összetartóerő
Alexandriai Szent Katalin	okos, erős, bölcs nő; eszével, Isten segítségével győz a babonán, tudatlanságon, okos férfiak sokaságán, vértanú	a női bölcsesség és erő megtestesítője, mindenen győzedelmes erős nő, aki biztos tudásával eligazít
Antiochiai Szent Margit	legyőzi a sárkányt, a kísértőt, vagyis az ördögöt, vértanú	a gonosszal és hamissággal (ördög) szemben győzelmes nő, kitartás, állhatatosság jellemzi a vészhelyzetben, félelemben is
Szent Borbála	előbb elzártan él, leleményesen fejezi ki hitét, szembeszáll apjával, és győz, vértanú	önálló, szabad, saját értékeiért kiálló és meghalni tudó nő, letiporja a hatalom képviselőjét
Szent Mária Magdolna	Jézus tanítványa, bűnbánó, remetévé váló nő, megvetettségből megdicsőülő nő	a szexualitás szennyéből, zavarából, a bűnből kiemelkedő nő, aki Jézushoz közeli barát, talán legjelentősebb női tanítványa
Szent Zsuzsanna	vértanú asszony, illetve szűz (többféle értelmezés egyszerre)	mártír, értékekért szenvedni tudó és erős hitű asszony (lány), tisztaságáért meghalni is kész
Szent Klára	szerzetes, askéta, az evangéliumi szegénység hiteles megélője, mély lelkeség jellemzi	elvek, értékek alapján hitelesen élő, hittel eltelt, tiszta életű nő, másokért imádkozik, közbenjár, vezekel
Szent Ilona	királynő, a kereszt megtalálója, tisztelője	a szenvedés és a megváltás titkának tisztelője, a törvényes hatalom ereje a jó ügy szolgálatában

Hit, élet – veszélyek közt

5. táblázat: Női szentek és istennők párhuzamos jellemzői

	Vértanú és szerzetes szüzek	Szűz istennők (a Bolen-modell alakjai)	A keresztény szent nők sajátos jellemzője	Közös jellemző, párhuzam a keresztény szent nő és az ókori istennő között
1. k a t e g ó r i a	Szent Borbála	Hesztia-Vesztia	apjával szemben győz: bezárják egy toronyba, amelyet szimbolikusan átalakít	önálló, szabad, saját értékeiért kiállni képes nő, az otthon, bezártság nem korlátozza
	Szent Klára	Hesztia-Vesztia	szerzetes, aszkéta, az evangéliumi szegénység megélője	visszavonult élet, remeteként, magánakvalóként
	Antiochiai Szent Margit	Artemisz-Diána	legyőzi a sárkányt, a kísértőt	a gonosszal és hamissággal (ördög) szemben való megküzdés és győzelem
	Alexandriai Szent Katalin	Athéné-Minerva	okos, erős, bölcs nő; győz a babonán, tudatlanságon, férfiak sokaságán	a női bölcsesség és erő megtestesítője, férfiakat ségyenít meg és győz le szellemi erejével és bátorságával
	A szexualitás bűneitől való megtisztulás szentje	A szerelem és szépség istennője		
2. k a t e g ó r i a	Szent Mária Magdolna	Aphrodité-Vénusz	eredetileg tisztátalan életet élő, azután megtérő, bűnbánó, Jézus tanítványává, majd remetévé váló nő, aki Jézust szenvedésében, halálában is ellátja; hűen követi a Mestert, a szexualitás sötét oldalát átfordítja életté és szeretetté, a promiskuitást hűséggé	a szexualitás szennyéből/habjaiból kiemelkedő nő: a szexualitás sötét és világos oldalát egyaránt hordozza

3. k a t e g ó r i a	Vértanú és szerzetes szüzek	Szűz istennők (a Bolenmodell alakjai)	A keresztény szent nők sajátos jellemzője	Közös jellemző, párhuzam a keresztény szent nő és az ókori istennő között
	Asszonyok: hitvesek, anyák, nagyanyák	Sebezhető istennők		
	Szent Anna	Démétér-Ceres	nagyanya, anya, hitves	biztonságos, erős asszony, ósanya, leányának támasz, eligazító-védő tekintély
	Szent Zsuzsanna	Perszephoné-(Koré) Proserpina	vértanú és asszony, illetve vértanú és szűz (mindkét értelmezés lehetséges, legalábbis a csíkmenasági templom sajátos ábrázolása alapján)	ártatlanul szenvedő nő, kiszolgáltatott, védtelen leány
	Szent Ilona	Héra-Iuno	királyné, az első keresztény császár anyja, Jézus keresztjének megtalálója, első tisztelője	a törvényes női hatalom ereje, biztonsága

Hít, élet – veszélyek közt